

РОЛЬ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

THE ROLE OF MUSICAL ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC THINKING OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Статтю присвячено одній з актуальних проблем підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва закладів середньої освіти – ролі музичної діяльності у розвитку художньо-образного мислення учнів початкових класів. Так, розкривається сутність таких понять, як художньо-образне мислення, художньо-естетичне виховання, художній образ у музиці. Основна увага зосереджується на розвитку художньо-образного мислення на уроках музичного мистецтва в початковій школі. Висвітлюються структурні компоненти, критерії, показники (організаційно-аксіологічний, комунікативний, креативний) і рівні сформованості досліджуваного явища. Зазначається також, що концепція дослідження забезпечується єдністю методологічного, теоретичного й методичного аспектів.

Ключові слова: художньо-образне мислення, художньо-естетичне виховання, художній образ у музиці, музичний образ, творче мислення.

Статья посвящена одной из актуальных проблем подготовки будущих учителей музыкального искусства – роли музыкальной деятельности в развитии художественно-образного мышления учащихся начальных классов. Так, раскрывается сущность таких понятий, как художественно-образное мышление, художественно-эстетическое воспитание, художественный образ в музыке. Основное внимание сосредоточивается на развитии художественно-образ-

ного мышления на уроках музыкального искусства в начальной школе. Освещаются структурные компоненты, критерии, показатели (организационно-аксиологический, коммуникативный, креативный) и уровни сформованности исследуемого явления. Отмечается также, что концепция исследования обеспечивается единством методологического, теоретического и методического аспектов.

Ключевые слова: художественно-образное мышление, художественно-эстетическое воспитание, художественный образ в музыке, музыкальный образ, творческое мышление.

The article is devoted to one of the topical problems of preparing future teachers of musical art of institutions of secondary education - the role of musical activity in the development of artistic thinking of elementary school students. In particular, the essence of such concepts as artistic thinking, artistic and aesthetic education, and artistic image in music are revealed. The main focus is on the development of artistic thinking in music school lessons at elementary school. Covered structural components, criteria, indicators (organizational-axiological, communicative, creative) and levels of formation of the phenomenon under study. It is also noted that the concept of research is ensured by the unity of methodological, theoretical and methodical aspects.

Key words: artistic-figurative thinking, artistic and aesthetic education, artistic image in music, musical image, creative thinking.

УДК 372.878

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.11>

Толочко Л.М.,

викладач фортепіано і концертмейстер
Луцького педагогічного коледжу

Толочко Р.М.,

викладач методики музичного
виховання та фортепіано
Луцького педагогічного коледжу

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні ще існують суперечності між значними потенційними можливостями художньо-образного мислення як чинника розвитку ціннісно-естетичної структури особистості та його використанням в освітньо-виховному процесі, між проблемою естетичного розвитку на основі формування художньо-образного мислення і змістом освіти. Вирішення цих проблем не є можливим без створення в школі умов для самовизначення кожної дитини, виявлення і розвитку її творчих здібностей, художньо-образного мислення та вміння застосовувати їх на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розвиток ціннісної структури особистості на основі формування художньо-образного мислення є важливою проблемою освітньої теорії та практики. Більшість дослідників, зокрема В. Давидов, М. Демчишин, О. Дем'янчук, Д. Ельконін, Б. Жорняк, Л. Занков, І. Левшина, І. Лернер, В. Лозова, О. Рудницька, О. Савченко, М. Скаткін, Л. Хлебнікова, Г. Щукіна, вбачають продуктивні шляхи формування художньо-образного мислення в активізації пізнавальної діяльності учнів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Натепер у школі продовжує панувати емпіричний, стихійний підхід до формування способів і прийомів освітньої діяльності молодших школярів, що є причиною зниження її ефективності. Результатом цього є те, що лише невелика частина учнів здатна художньо-образно осмислити навчальний матеріал, самостійно вирішити ту чи іншу навчальну проблему, виконати нетипове творче завдання. Більшість відтворює інформацію на репродуктивному рівні, не володіє прийомами й алгоритмами порівняння, систематизації, узагальнення.

Завдання сучасної школи полягає в організації різноманітної музично-естетичної діяльності учнів, спрямованої на формування в них здатності повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та в житті, на вироблення естетичних уявлень, понять та смаків, а також на розвиток творчих нахилів та обдарувань у сфері мистецтва.

Метою статті є вивчення впливу музичної діяльності на розвиток художньо-образного мислення учнів початкових класів. Мета дослідження зумо-

вила необхідність вирішення таких завдань статті: проаналізувати дослідження і публікації з цього питання, виокремити приклади впливу музичної діяльності на розвиток художньо-образного мислення на уроках музичного мистецтва, розглянути застосування впливу музичної діяльності на розвиток художньо-образного мислення молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Нова українська школа (далі – НУШ) – це ключова реформа Міністерства освіти і науки. Головна мета – створити школу, у якій буде приємно навчатися і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у житті [8].

Специфіка художньо-естетичного виховання полягає в тому, що кінцевим його результатом є всебічно розвинена особистість. Воно націлене на активізацію творчих можливостей дитини, формування естетичних смаків, на підвищення рівня її загального розвитку.

У художньо-естетичному вихованні учнів важливе місце належить музичному. Реалізація завдань музичного розвитку молодших школярів вимагає широкого залучення до діяльності (пізнавальної, виконавської, творчої), за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових та практичних дій кожного учня.

Здатність до усвідомленого сприйняття музики ґрунтується на розвитку художньо-образного мислення дітей, яке розглядається як один із різновидів мислення взагалі. Специфічною його особливістю є те, що воно здійснюється в емоційній формі. На уроках музичного мистецтва слід відпрацьовувати ті операції і форми мислення, від яких залежить усвідомлене музичне сприйняття. Це аналіз музичного твору (загальна характеристика музики, аналіз засобів виразності), порівняння одного твору з іншим тощо.

Художній образ є однією з найважливіших категорій мистецтва. Саме художній образ утілює специфіку мистецтва як художньої, естетичної й культурологічної діяльності, водночас відображаючи неповторність цього втілення в кожному з його видів. Кожен вид мистецтва оперує специфічними засобами створення художнього образу: слово, рух і пластика, колір і перспектива, звук і ритм тощо.

Художній образ у музиці є одним із найскладніших понять для визначення, оскільки він позбавлений предметності, будь-якої наочної конкретності, втілюючи переважно емоційну інформацію та естетичні переживання, настрої і почуття. Головним виражальним засобом музики є звук, що вміщений до особливої системи ладових (висотно-функціональних) та метро-ритмічних (часових) співвідношень. А також завдяки звуковим комплексам, побудованим особливим чином, музика здатна відтворити реальну тривалість і силу

естетичного переживання, динаміку мислення та емоційного злету людської душі з такою безпосередністю і конкретністю, які не доступні жодному іншому виду мистецтва.

Завдяки емоційній насиченості та безпосередності відтворення внутрішнього світу особистості музика завжди визначається надзвичайністю. Психологами доведено, що музикою можна викликати найрізноманітніші емоції (від захоплення до жаху). Музичний образ, що розгортається в часі, важко передати словами, але його можна емоційно відчувати через динамічний характер звукового потоку (авдяки мелодії, пульсації ритму, гармонії тощо).

Ефективним способом формування і розвитку творчої активності і художньо-образного мислення як особистісної якості на уроках музичного мистецтва в початкових класах є виконання учнями творчих завдань, які спонукають до активного мислення, розширюють пізнавальні інтереси особистості а також розвивають уяву, фантазію, інтелектуальні здібності та навички.

Важливим засобом стимулювання уяви, художньо-образного мислення є заохочення дитячої творчості та постійне залучення учнів до різноманітних видів, творчих завдань, які дають їм змогу оволодіти індивідуальним досвідом творчої діяльності.

Проте навчити дітей слухати музику і сприймати її художні образи – складне педагогічне завдання. Отож, для кращого і глибшого сприймання учнями музики доцільно використовувати ілюстративний матеріал (малюнки, світлини, репродукції картин тощо), який допоможе їм глибше вникнути в музичний образ, зрозуміти зміст твору, запам'ятати, а потім згадати прослухану музику. Ілюстрації можна розглядати як перед слуханням музики, так і після [4].

Для зосередження слухової уваги перед демонстрацією музичного твору можна використати ігрову ситуацію з перенесенням слухачів у «казку», «музичну країну», «зал філармонії». Вступне слово вчителя може бути у формі розповіді, бесіди, складання невеличких оповідань за змістом творів, спогадами про деякі явища та картини, які діти спостерігають у житті.

Слуханню музики може передувати розповідь про цікаві факти із життя композиторів та історії написання музичних творів. В окремих випадках можна перед слуханням музики стимулювати художньо-образне мислення учнів, пропонуючи уявити зміст твору через складені ними короткі оповідання.

Перед слуханням музичного твору можна запропонувати учням згадати певні явища та події, які вони спостерігали в житті. Наприклад, перед слуханням п'єси В. Косенка «Дощик» учні згадують свої враження від накрапання дощу, а потім, слухаючи твір, визначають, у яких частинах вони почули

це накрапання. Після первинного слухання діти діляться своїми враженнями про почутий твір [3].

Якщо аналіз проведено методично грамотно, то під час повторного слухання учні сприймають музичний твір і його художні образи більш усвідомлено, у них формується оцінне ставлення до нього.

Складність сприйняття музичних творів учнями полягає у тому, що музичний образ – це вираження безпосередніх почуттів, переживань, настроїв, що передаються інтонаційно-образною формою, яку не можна ні втілити в словах, ні перекласти на мову конкретних понять.

Практика свідчить: чим більше виникає асоціацій їхньої свідомості, тим сильнішим є естетичне сприйняття учнями музики. Асоціації й образи, що безперервно з'являються у процесі сприймання музичних творів, будучи похідними від емоцій, які виникають у слухача, впливають на інтенсивність, забарвлення, глибину, стають первинним почуттєвим матеріалом для створення суб'єктивного музичного образу [2].

В естетичному сприйнятті творів мистецтва молодшими школярами можна умовно встановити три ступені.

На першому з них сприймання творів мистецтва найбільш яскраве, виразне й цікаве. У музиці школярі вказують на її характер: сумна, журлива, весела, бадьора. На другому ступені сприймання учні трансформують схему дій, що їх містить зміст твору. На третьому – сприймають художній образ близько до авторського задуму, усвідомлюють його морально-естетичне значення.

Названі ступені сприйняття творів мистецтва взаємозумовлені. У кожному з них присутній творчий елемент (уява, фантазія, почуття, думки), тому розвиток художньо-образного мислення учнів має відбуватися шляхом поетапного розширення спектру естетичних емоцій.

Дослідження. Під час експерименту ставилися такі завдання, як:

1) вивчення початкового і кінцевого рівнів сформованості художньо-образного мислення школярів в експериментальних і контрольних групах;

2) вивчення динаміки формування в учнів художньо-образного мислення;

3) дослідження якісних змін у музично-естетичному та творчому розвитку дітей.

На першому етапі ставилося завдання, під час розв'язання якого діти активно наслідували способи дій, що застосовуються в музичному зразку, хоч і не відтворювали його точно. Завдання другого етапу – сформувані в учнів способи дій, які стимулюються тільки побічним зразком, програмністю музики, подібністю казки, пісні певного жанру і які спрямовані на створення найпростіших зразків творчості, на внесення змін, варіацій у

знайомий матеріал. На третьому етапі ставилося завдання, яке потребувало від дітей самостійних дій (без застосування зразків).

На першому етапі діти мали дати короткі відповіді на запитання (початок мелодії виконує вчитель). Учень підлаштовувався не до фортепіанного вступу, а до співочих інтонацій учителя.

На другому етапі відбувалася співоча розмова: один учень співає музичне запитання, інший – дає музичну відповідь.

На третьому етапі відбувалося самостійне створення всієї пісні одним учнем, який мав передати різні інтонації, виражені в музиці.

На основі виконання зазначених вправ визначалися рівні сформованості музичних здібностей, розроблялися сутнісні характеристики типологічних груп учнів.

Перша типологічна група – діти з високим рівнем музичних здібностей (21%), що емоційно відгукуються на музичні твори, свідомо аналізують зміст музики, швидко визначають танцювальні мелодії (гопака, польки, хороводу), легко передають рухами характер танцю, мають пантомімічні нахили, розрізняють на слух дитячі музичні інструменти за тембром звучання.

Друга типологічна група – діти із середнім рівнем здібностей (65%), що стриманіші у вияві емоцій. Знайому пісню відтворюють у цілому правильно, але зрідка не зовсім точно інтонують, відчувають себе впевненіше, коли спів супроводжується акомпанементом.

Третя типологічна група – діти з низьким рівнем (14%), котрі свої емоції виявляють мляво, на уроках музики пасивні, допускають значні помилки в інтонуванні мелодії, неправильно визначають її напрям, співають на 2–3-х звуках або проговорюють мелодію.

До першого типу (образного) належить 51% учнів із яскраво вираженою емоційністю. У них переважає чуття ритму як здатність емоційно переживати ритмічну пульсацію, їм властивий емоційно-образний тип музичності. Учні відчувають зв'язок між звуками та звуковими образами, що виявляється у звукообразності мислення, чутті цілого та сприйманні «емоційної забарвленості» акордів у процесі слухання музичних творів.

До другого типу (асоціативного) належить 33% учнів, для яких характерна відсутність цілісного емоційного сприймання образу, фрагментарність, асоціативно-образне мислення, сприймання мелодії як звуковисотної схеми, як напрямку руху звуків.

Аналітичний тип 16% учнів характеризується малоемоційним сприйманням ритму, ладу, відсутністю цілісного сприймання образу. Тільки в окремих випадках виявляється стримана емоційність.

Проаналізовано також якісну сторону одержаних результатів. Істотні зміни відбулися у став-

ленні учнів до творчої роботи, пошукової діяльності. Якщо на початковому етапі експерименту високий рівень творчої активності виявляли 12% учнів, середній – 42%, низький – 29%, а 7% учнів взагалі не виявляли творчої активності в роботі, то повторна діагностика в кінці формульованого експерименту показала 20%, 62%, 16% і 2% відповідно.

Висновки. Художньо-образне мислення формується і реалізується в процесі сприйняття музики, виконавської діяльності, надбання знань із музичного мистецтва, а також завдяки творчій музичній діяльності.

Художньо-образне мислення допомагає учням усвідомити закономірності розвитку музичного образу, його виражальну сутність і змістовно-образну насиченість музичного твору, а також зрозуміти роль композитора у народженні музики і закладених у ній музичних образах.

Отже, завдання сучасної початкової школи – забезпечити створення умов для формування художньо-естетичних інтересів школярів, здатностей розуміти і глибоко переживати музику і її художні образи, цілеспрямованого і систематичного розвитку музичних здібностей. У цьому контексті музичне виховання школярів має стати найважливішим процесом у побудові музичної

культури нового покоління, суттєвим елементом його естетичного і загальнокультурного зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний стандарт початкової освіти від 21.02.2018 р. № 87. 7 с.
2. Дем'янчук О.Н., Кутузов Г.Л., Петрович В.С. Проблеми художньо-естетичної освіти і виховання учнівської та студентської молоді в умовах національного відродження; монографія. Луцьк; ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2001. 128 с.
3. Жорняк Б.Є. Дидактична гра як засіб організації музично-творчої діяльності молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. Рівне. 2011. № 4. С. 179–182.
4. Жорняк Б.Є. Детское творчество на уроках музыкального искусства в начальной школе. *Педагогика и современность: научно-педагогический журнал*. 2012. № 2. С. 53–58.
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. С. 1–8.
6. Кушка Я.С. Методика музичного виховання дітей. Вінниця. Нова книга. 2007. 216 с.
7. Указ Президента України № 344/2013 від 26.06.2013 р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». URL: <http://osvita.ua/legislation/other/36322/>.
8. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.